

Борейко Галина Дмитрівна, к.і.н., доцент, доцент кафедри театральної режисури, **Курята Аліна Володимирівна**, викладач кафедри театральної режисури (Рівненський державний гуманітарний університет), alinakuriata3@gmail.com

РОЛЬ «ПРОСВІТИ» У ФОРМУВАННІ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджено передумови створення та діяльності громадського товариства «Просвіта» в Східній та Західній Україні, розкрито роль «Просвіти» у освітньому, культурно-мистецькому, політичному, економічному та національно-патріотичному вихованні населення країни, окреслено роль провідних українських діячів у становленні та діяльності «Просвіти». Виокремлено досвід і здобутки просвітянських організацій України, які успішно можуть бути використані в нинішніх умовах для підвищення рівня освіти та національно-патріотичного виховання населення.*

***Ключові слова:** «Просвіта», громадське товариство, освіта, культура, мистецтво, книговидання, хати-читальні, патріотичне виховання.*

Boreiko Halyna Dmytrivna, Ph.D in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theatrical Directing, **Kuriata Alina Volodymyrivna**, Teacher of the Department of Theatrical Directing (Rivne State Humanitarian University), alinakuriata3@gmail.com

THE ROLE OF «PROSVITA» IN THE FORMATION OF THE EDUCATIONAL AND CULTURAL SPACE OF UKRAINE

Abstract.

***Introduction.** The current social and political situation in Ukraine, which has to withstand external military aggression, sharp to raises the issue of education and cultural education of the population and the formation of national-patriotic feelings. In this case, the experience of public associations, that acted in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries will be valuable.*

***Purpose.** The purpose of our article is to explore the role of «Prosvita» in shaping the educational and cultural space of Ukraine.*

***Methods.** The methods of analysis of prerequisites of creation and activity of the association «Prosvita» in Eastern and Western Ukraine, the separation of the achievements of the educational organizations, which can be successfully used in the current conditions to improve the general level of education and national-patriotic education of the population are used in the work.*

Results. For several centuries, Ukrainian lands were divided between the Austro-Hungarian and Russian empires, which made considerable efforts to assimilate our ancestors. However, the leading Ukrainian figures of that time did not give up their efforts to preserve national identity and increase the literacy of the population. The important role in this process belongs to public association «Prosvita», which was founded in 1868 in Lviv with the ideological and material support of Greater Ukraine.

The activities of the «Prosvita» Departments on the ground started with the creation of reading rooms in the villages, the publication of books in Ukrainian for children and adults, the opening of Sunday schools. However, later their land-mark was the awakening of Ukrainian identity, identity and national-patriotic education of the population.

Originality. The article proposes to use «Prosvita»'s experience of concerning the mass publication and distribution among the populations books, issued in Ukrainian, organizing Sunday schools and courses on Ukrainian language training for civil servants, conducting extensive outreach to increase the political and economic literacy of the population, the expanding the educational activities of cultural institutions.

Conclusion. The implementation of the proposed measures will allow Ukraine to increase the level of cultural and national-patriotic education of the population.

Key words: «Prosvita», public society, education, culture, art, book publishing, reading rooms, patriotic education.

Сучасна суспільно-політична ситуація в Україні, якій приходитьсья протистояти зовнішній військовій агресії, гостро ставить перед державними, політичними та громадськими організаціями питання освітньо-культурного виховання населення, а також формування в нього національно-патріотичних почуттів, жертвовності та морально-етичних стимулів до захисту суверенітету Батьківщини. В цьому випадку для сучасних політиків, педагогів і працівників культурно-мистецьких установ цінним буде досвід наших предків, які у другій половині XIX та на початку XX століття працювали на ниві просвітництва, збереження та поширення національних традицій українського народу.

Вагомий внесок у формування та реалізацію державницького потенціалу українського народу в цей період належить суспільно-громадській організації «Просвіта», яка на зламі двох століть брала активну участь у відродженні української національної ідентичності, обстоювала важливі культурно-освітні, економічні, політичні права, дбала про освіченість українського населення.

Роль «Просвіти» у формуванні національної ідентичності та культурно-освітньому вихованні населення, а також можливість використання на нинішньому етапі розвитку прогресивних здобутків політичної, освітянської та мистецької еліти попередніх століть висвітлили у своїх працях відомі вітчизняні науковці: Г. Бухало, М. Веснянка, А. Галушинський, А. Грицан, Г. Дем'янчук, Л. Євселевський, І. Золотоверхий, М. Коваль, О. Луцький,

О. Малюта, В. Нестеренко, О. Паламарчук, П. Петрик, С. Русова, Б. Савчук, Д. Титаренко, П. Федака, М. Чабан, В. Чумак та ін.

У роботах цих вчених розкрито особливості становлення та розвитку відділень «Просвіти» в різних регіонах України, її роль у організації та координації діяльності української освітньо-культурної еліти, яка була розділена кордонами Австро-Угорської та Російської імперій, важливість діяльності цього громадського товариства для піднесення загального рівня освіти українського народу, формування в нього гідності, самобутності та національно-патріотичних почуттів.

Так, на думку О. Малюти «Просвіта» відрізнялася з поміж інших громадських організацій своєю чітко вираженою національною позицією. Товариство на культурно-освітньому ґрунті відроджувало національну ідентичність українського народу, не використовуючи при цьому штучних замінників історичної традиції» [1, с. 9].

Виходячи із вагомих культурно-освітніх досягнень українського громадського товариства «Просвіта» у другій половині ХІХ та на початку ХХ століття, її досвід буде цікавим для нинішнього покоління політиків, державо-творців, освітян та працівників культурно-мистецьких установ, що визначило актуальність нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження ролі громадського товариства «Просвіта» у формуванні освітньо-культурного простору України.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

- дослідження передумов створення та діяльності громадського товариства «Просвіта» в Східній та Західній Україні»;
- розкриття ролі «Просвіти» у освітньому, культурно-мистецькому, політичному та національно-патріотичному вихованні населення;
- виокремлення досвіду і здобутків просвітянських організацій України, які успішно можуть бути використані в нинішніх умовах для підвищення загального рівня освіти та національно-патріотичного виховання населення.

Впродовж кількох століть українські землі були поділені між Австро-Угорською та Російською імперіями, які прикладали немало зусиль для того щоб асимілювати наших предків. Однак, провідні українські політики, діячі освітянських, культурно-мистецьких та релігійних організацій в ці нелегкі часи не полишали своїх зусиль для збереження національної ідентичності та підвищення грамотності населення. Для цього відкривалися школи і вищі навчальні заклади, функціонували братства, перекладалися релігійні тексти, писалися прозаїчні та поетичні твори, діяли самодіяльні театральні гуртки, стаціонарні та мандрівні театральні трупи.

Проте, з активізацією визвольних змагань у Європі у середині ХІХ століття, перед провідними вітчизняними політичними, освітянськими та освітньо-культурними діячами постало нове важливе завдання: просвітити та згуртувати весь український народ для відновлення своєї державності.

Провідна роль у цьому процесі припала на громадське товариство «Просвіта», яке було створене у 1868 р. у Львові при ідейній і матеріальній підтримці з Великої України (П. Куліша, О. Кониського, М. Драгоманова) і безпосередньо за організаційної участі українців Галичини. Вона ставила собі за мету поширення освіти та розвиток національної свідомості українців. Фундатором і першим головою «Просвіти» був педагог і композитор Анатоль Вахнянин. Першим почесним членом товариства з Великої України був обраний О. Кониський. Велику допомогу у матеріальному зміцненні цього товариства надав третій голова «Просвіти» Володимир Федорович, відомий «меценат української штуки», незалежний, багатий, освічений, людина високої культури, «жадний праці, почесні і слави» [2, с. 315].

На думку Ф. Стеблія: «Заснування Товариства «Просвіта» у 1868 р. стало одним із найяскравіших проявів українського національного відродження в Галичині, подією, яка вирішила подальшу долю національного життя в краї та значною мірою поза його межами. Водночас воно стало наслідком патріотичної праці освічених верств народу впродовж багатьох віків, в тому й їхніх культурно-освітніх ініціатив» [3, с. 7].

Як наголошує О. Малюта: «Протягом досліджуваного періоду основною діяльністю «Просвіти» була культурно-освітня, але суспільно-політичні умови та історичні обставини часто змушували діячів товариства виходити за рамки визначеної статуту роботи. У постановці мети, завдання організації «Просвіти» відбувалася динаміка від ідеї культурно-освітнього-розвитку українського народу до ідеї піднесення його добробуту та національної свідомості. Щоправда, національні принципи діяльності «Просвіти» були визначальними протягом усього періоду її існування» [1, с. 12].

Отже, хоча «Просвіта» засновувалася провідними українськими діячами Східної і Західної України для того щоб обминати заборону царського та цісарського урядів на публікацію творів та використання української мови у побутовому і діловому спілкуванні, діяльність цієї організації відіграла вагому, ключову роль у збереженні національної ідентичності, підвищенні грамотності населення, формуванні у нього патріотичних почуттів та сприяла підготовці широкого пласту борців за незалежність української держави у національно-визвольних змаганнях першої чверті ХХ століття.

Свою діяльність відділення «Просвіти» на місцях розпочинали із створення хат-читалень в селах, видання книг українською мовою для дітей і дорослих, відкриття недільних шкіл. Однак, згодом їх орієнтиром стало пробудження української самобутності, ідентичності та національно-патріотичне виховання населення. Насичуючи популярні книжки доступним у викладі та сприйнятті змісту матеріалом, редактори українських видань В. Шашкевич, Я. Веселовський, Гнат Хоткевич, Юліян Балицький розсилали їх безкоштовно усім членам читалень «Просвіта». Для освіченіших верств

населення випускалися книги з серйознішим науковим викладом. Дуже цінувалася серед селян книжка «Взірцевий господар» [4, с. 214].

Протягом 60-ти років «Просвіта» видала близько тисячі назв популярних українських книжок, які стали її візитною карткою. Майже щороку під редакцією відомих прозаїків і поетів О. Партицького, Ю. Романчука, І. Франка та ін. виходили просвітянські календарі, що були свого роду літературно-просвітніми альманахами. Щоб заповнити прогалину у володінні рідною мовою, «Просвіта» з 1871 р. розпочала вести перший курс української мови – читання і правопис для службовців [5, с. 175].

Одночасно з виданням популярної літератури «Просвіта» організувала в регіоні досить широку мережу розповсюдження книг. Вони розсилалися поштою, вперше була організована виїзна торгівля («мандрівні бібліотеки»), проводилися виставки-ярмарки української книги. Незважаючи на власні матеріальні труднощі члени громадського товариства велику кількість книжок поширювали як благодійну допомогу, а також розсилали їх у віддалені місця компактного проживання українців [5, с. 175].

При цьому, особливо на першому етапі діяльності, провідну роль у друці книг українською мовою відігравали відділення «Просвіти» утворені на західноукраїнських землях, які входили до Австро-Угорщини. Велика заслуга Львівської «Просвіти» полягає в тому, що вона виступила рятівницею українського письменства в ті тяжкі роки, коли в царській Росії діяли сумнозвісні Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року Олександра II, і українське друковане слово фактично опинилося поза законом. На допомогу наддніпрянській інтелігенції прийшла «Просвіта», яка активно сприяла друкуванню творів Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, О. Стороженка, Л. Глібова, Б. Грінченка, О. Кониського, Марка Вовчка, В. Мави-Лиманського та багатьох інших письменників з Великої України [6, с. 51].

Починаючи з 1875 р. філії «Просвіти» діяли у багатьох містах і містечках Галичини, а по селах – читальні. З 1906 р. філії товариства почали творитися і в тій частині України, що входила до складу царської Росії (1905 – в Одесі, 1906 р. – у Києві, 1906–1911 рр. – у Кам'янці-Подільському, Житомирі, Чернігові, Миколаєві, Мелітополі та ін.), а після Першої світової війни – також на Закарпатті [7, с. 591].

«У 1920–1940-х рр. організації «Просвіти» були розділені кордонами різних держав. Після втрати національної державності 1920 р. почалася боротьба за її відновлення. Розпочався етап відродження державницького потенціалу українського народу та його національної державності. Державні діячі (і у свою чергу члени «Просвіти») осмислили помилки, допущені під час державотворення, зорієнтували діяльність товариства в культурно-освітню сферу. Вони пов'язували розвиток державного будівництва з розвитком освіти» [1, с. 13].

У міжвоєнний період основним періодичним органом «Просвіти» була газета-місячник «Письмо з «Просвіти», що у 1923–1927 рр. виходила під назвою «Народна Просвіта», у 1936–1939 рр. «Просвіта» та «Місячник освіти – культури – виховання». «Письмо з Просвіти» друкувало деякі статті, що стосувалися переслідувань просвітнього руху польською владою, примусового виселення українських шкіл із Кременця, реквізиції метрик, виходу українського духовенства з повітових шкільних рад тощо. З часом вказані видання подавали лише популярні, практичні статті, розділи новин, тощо. Хроніка життя «Просвіти» висвітлювалася у рубриках «Справи Товариства «Просвіта», «Письма з різних сторін», «Вісті з Просвіти», «Просвітний рух на українських землях». Ці публікації мали організаційно-методичний характер та призначені передусім для освітніх фахівців щодо питань просвітньої роботи, її змісту, завдань і форм [8, с. 13].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що виникнення громадського товариства «Просвіта» на українських землях, які входили до складу Австро-Угорської та Російської імперій, було обумовлено бажанням вітчизняної інтелігенції внести свій вклад у підвищення рівня освіти народу, його політичне, громадське, культурно-мистецьке та економічне виховання, формування у широких верств населення національних почуттів, підготовку майбутніх борців для відновлення української держави.

Для виконання статутних цілей товариства члени «Просвіти» прикладали свої зусилля та використовували власні грошові ресурси. До здобутків просвітянських організацій другої половини XIX та початку XX століття, які нині можна успішно використати в нашій країні для підвищення рівня національно-патріотичного виховання населення слід віднести:

- масове видання і поширення серед населення за рахунок власних коштів членів «Просвіти» та коштів меценатів книг виданих українською мовою;
- організація недільних шкіл для дорослих і дітей та організація курсів з вивчення української мови для державних службовців;
- проведення широкої роз'яснювальної роботи для підвищення рівня політичної та економічної грамотності населення;
- участь членів «Просвіти» у громадсько-політичному житті, органах влади та національному державотворенні українського народу.
- розширення культурницької сфери діяльності, здійснення постановок спектаклів, організацію творчих колективів, літературно-музичних вечорів, проведення народних свят, заснування бібліотек, читалень та книгарень.

В цілому діяльність відділень «Просвіти» по обох берегах Дніпра відіграла вагомий роль у освітньо-культурному та національно-патріотичному вихованні українського населення, а її члени були в перших шеренгах національно-визвольних змагань за утворення єдиної незалежної України.

Список використаних літературних джерел

1. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Київ: «Просвіта», 2008. 840 с.
2. Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України від найдавніших часів і до XXI століття. Харків: «Одіссея», 2004. 480 с.
3. Стеблій Ф. Предтечі «Просвіти». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 7–20.
4. Люзняк М. Науково-популярні видання «Просвіти» як чинник формування національної свідомості та політичної думки українського народу. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 212–216.
5. Середняк А. В. «Просвіта»: праця для народу, для здобуття державності. С. 173–177. URL: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/29/44.pdf> (дата звернення: 17.09.2019).
6. Глаголюк В. Українська видавнича справа і просвіта. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2015. Вип. 40. С. 49–57.
7. Сварник Г. Архів товариства «Просвіта»: історія формування, сучасний стан. URL: https://www.google.com.ua/search?source=hp&ei=mdiAXYPfJKnrrgTR_bCQAg&q=архів (дата звернення: 17.09.2019).
8. Зуляк І. Періодичні видання і звіти «Просвіти» – важливе джерело дослідження діяльності товариства у міжвоєнний період. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Zuliak_Ivan/Periodychni_vydannia_i_zvity_Prosvity_vazhlyve_dzherelo_doslidzhennia_diialnosti_tovarystva/ (дата звернення: 17.09.2019).

References

1. Maliuta O. (2008). «Prosvity» i Ukrainiska Derzhavnist (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.). Kyiv: «Prosvita» (In Ukrainian).
2. Kormych L. I., Bahatskyi V. V. (2004). Istoriiia Ukrainy vid naidavnishykh chasiv i do XXI stolittia. Kharkiv: «Odisseia» (In Ukrainian).
3. Steblii F. (2010). Predtechy «Prosvity». *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist (Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood)*, 19, 7–20 (In Ukrainian).
4. Liuzniak M. (2010). Naukovo-populiarni vydannia «Prosvity» yak chynnyk formuvannia natsionalnoi svidomosti ta politychnoi dumky ukrainiskoho narodu. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist (Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood)*, 19, 212–216 (In Ukrainian).
5. Seredniak A. V. «Prosvita»: pratsia dlia narodu, dlia zdobuttia derzhavnosti, 173–177. URL: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/29/44.pdf> (Last accessed: 17.09.2019) (In Ukrainian).
6. Hlaholiuk V. (2015). Ukrainiska vydavnycha sprava i prosvita. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia Zhurnalistyka (Visnyk of the Lviv University. Journalism Series)*, 40, 49–57 (In Ukrainian).
7. Svamyk H. Arkhiv tovarystva «Prosvita»: istoriia formuvannia, suchasnyi stan. URL: https://www.google.com.ua/search?source=hp&ei=mdiAXYPfJKnrrgTR_bCQAg&q=apxiv (Last accessed: 17.09.2019) (In Ukrainian).
8. Zuliak I. Periodychni vydannia i zvity «Prosvity» – vazhlyve dzherelo doslidzhennia diialnosti tovarystva u mizhvoiennyi period. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Zuliak_Ivan/Periodychni_vydannia_i_zvity_Prosvity_vazhlyve_dzherelo_doslidzhennia_diialnosti_tovarystva/ (Last accessed: 17.09.2019) (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., доцент Груба Т. Л.